

І. О. Павлюшин,
студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФІНАНСОВИЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА РИЗИКІВ

I. Pavlyshyn,
Student, Kyiv National Taras Shevchenko University, Faculty of Economics, Kyiv

FINANCIAL RISK MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANK: CLASSIFICATION AND RISK ASSESSMENT

Охарактеризовано поняття банківського ризику. Виокремлено найбільш важливі критерії класифікації банківських ризиків та охарактеризовано кожен із них. Проаналізовано підходи до класифікації фінансових ризиків банків та запропоновано власне бачення класифікації, яке відповідає сучасним тенденціям ризик-менеджменту. Висвітлено суть та складові системи управління ризиками, а також зміст основних видів банківських ризиків. Проведено практичний аналіз процесу фінансового ризик-менеджменту на основі даних комерційного банку, зокрема проаналізовано кредитний ризик, валютний ризик та ризик ліквідності комерційного банку.

We characterize the notion of bank risk. Highlighting the most important criteria for classification of bank risks and characterized each of them. The approaches to the classification of financial risks banks and offered his own vision of the classification that corresponds to the current trends of risk management. Essence and components of risk management and content of the basic types of banking risks. Conduct practical analysis of the financial risk management on the basis of commercial bank data, particularly analyzed credit risk, currency risk and liquidity risk of commercial banks.

Ключові слова: ризик, фінансові ризики, ризик-менеджмент, класифікація банківських ризиків, оцінка ризиків.
Key words: risk, financial risk, risk management, classification of bank risks, assessment, evaluation of risks.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Оскільки повністю позбутися ризиків неможливо, перед банківською установою постає завдання управління ними. Балансування між прибутком та ризиком, пошук їх оптимального співвідношення розглядається як одне з найважливіших і найскладніших завдань, які стоять перед керівництвом банку. Фінансові ризики займають ключову роль у структурі ризиків банку на сучасному етапі розвитку банківської діяльності. І тому їх класифікація та оцінка потребують детального дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням узагальнення та виділення категорій фінансового та банківського ризику та їх класифікацій присвячені праці таких вчених, як: Л.І. Бойківська, Л.І. Донець, Г.О. Партин, Л. Примостка та інші. Розробкою концепцій фінансового ризик-менеджменту займаються В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль, В.М. Кочетков, Р.В. Михайлюк, Р.В. Пікус, А.С. Шолойко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення класифікаційних ознак фінансових ризиків та їх характеристика, а також практична оцінка процесу фінансового ризик-менеджменту в комерційному банку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У працях вчених-економістів прослідковуються два основних підходи до визначення ризиків. Перший —

теорія ризику — формується як окрема наука, що розглядає ризик як загальносистемне явище. Другий підхід пов'язаний з урахуванням фактора ризику в конкретних економічних науках і в банківській справі зокрема.

Вчені по-різному трактують поняття ризику. Наприклад, Л.І. Донець [5] визначає ризик як діяльність, що пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якого є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбаченого результату, невдачі і відхилення від мети. І.Г. Брітченко у [3] розглядає ризик як можливість настання несприятливої події, як економічну категорію, що виникає в умовах невизначеності і призводить до ймовірності понесення підприємством збитків або недоодержання прибутку. Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко у [7] стверджують, що ризик — імовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричинюють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком.

На наш погляд, існуючі визначення не повністю враховують ситуаційність, багатоваріантність та суб'єктивність самої природи ризику. Він є результатом окремого, свідомого, але не завжди об'єктивного управлінського рішення, яке приймається людиною.

Найбільш повне визначення дає В.В. Ковальов у [6], де визначає ризик як рівень фінансової втрати, що виражається: а) у можливості не досягти поставленої мети; б) у невизначеності прогнозованого результату; в) у суб'єктивності оцінки прогнозованого результату.

Узагальнюючи існуючий понятійний апарат, автор вважає за можливе уточнити визначення ризику. Отже, ризик — це ситуація, що є наслідком або варіантом свідо-

мо прийнятого управлінського рішення, яка може привести до матеріальних або інших втрат певного розміру.

Більшість авторів припускають, що існує безпосередній зв'язок між ризиком та безпекою. Але природа цього зв'язку, на наш погляд, ще недостатньо освітлена. З одного боку, збільшення ризикованості господарської діяльності призводить до зниження рівня фінансової безпеки об'єкта господарювання, з іншого — надмірне уникання ризику провокує зниження ділової активності, що також робить його уразливим на фоні більш активних учасників конкурентного ринку. Отже, фінансова безпека банку, банківської системи і країни в цілому залежить не від кількості економічних ризиків, а від правильної політики прийняття управлінських рішень в змінних умовах сучасного ринку.

На нашу думку, найбільш вдалу класифікацію ризиків надає Л. Примостка [10] при їх розподілі з погляду джерел виникнення та можливостей управління. Так, ризики поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносять: 1) макроекономічні; 2) політичні; 3) правові; 4) ризик країни; 5) інфляційний. До внутрішніх належать: фінансові та функціональні.

На даний момент не існує єдиної моделі управління ризиками для банків. Це зумовлено унікальністю кожної банківської установи: переліком надаваних нею послуг, особливостями оточення, складом ресурсів тощо.

Існує багато поглядів вчених щодо визначення понятійного апарату банківського ризику.

Л.І. Бойківська, Г.О. Партин з погляду діяльності банків на ринку фінансових послуг, під банківським ризиком розуміють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також потенційну можливість отримати додатковий прибуток у разі реалізації певних, прийнятних для банку, фінансових ризиків [2; 8].

Л. Примостка у [10] вважає, що під банківським ризиком слід розуміти: невизначеність, яка може вплинути на здійснення певної банківської операції або в цілому на діяльність банку як фінансового агента ринку; можливість настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності банківської установи.

З точки зору фінансової безпеки банківськими ризиками не можна керувати автономно. Ефективність системи управління ризиками полягає в проведенні постійного контролю за банківськими ризиками і ретельному аналізі показників ризикованості та показників прибутковості.

Далі перейдемо до класифікації банківських ризиків. Так, українські вчені також пропонують різні підходи до класифікації ризиків. Зокрема, І.А. Бланк пропонує здійснювати класифікацію ризиків у межах таких критеріїв: за джерелом виникнення ризику (систематичний та несистематичний ризики); за видом (процентний, валютний, ціновий, кредитний, інвестиційний, інноваційний, депозитний, інфляційний, податковий, криміногенний ризики; ризики зниження фінансової стійкості, неплатоспроможності та група інших видів ризиків); залежно від характеру об'єкта (ризик окремої фінансової операції, різних видів фінансової діяльності та діяльності фінансової організації у цілому); залежно від використання фінансових інструментів (індивідуальний та портфельний ризики); за комплексністю

(простий і складний ризики); залежно від фінансових наслідків (ризики, які спричиняють економічні втрати, характеризуються втраченою вигодою, супроводжуються як понесенням економічних втрат, так і отриманням додаткових доходів); за характером прояву в часі (постійний та періодичний види ризику); залежно від рівня вірогідності реалізації (ризики, що характеризуються таким рівнем вірогідності виникнення: низький, коефіцієнт варіації 10 %; середній, коефіцієнт варіації 10—25 %; високий, коефіцієнт варіації 25 %; ризики, рівень вірогідності яких не може бути визначений); залежно від величини фінансових втрат (допустимий, критичний та катастрофічний види ризиків); за можливістю передбачення (прогнозований та непрогнозований ризики); за можливістю страхування (ризик, що страхується та ризик, який не може бути застрахований) [1].

У працях О.Д. Вовчака та О.В. Пернарівського класифікація банківських ризиків передбачає виокремлення трьох груп ризиків: фінансові, функціональні та інші відносно банку зовнішні ризики [4; 9].

Л.О. Примостка пропонує розподіляти всі ризики на дві групи, використовуючи при цьому критерій сфери виникнення ризиків: зовнішні ризики та внутрішні ризики. Внутрішні ризики вона поділяє на фінансові (квантифіковані) та функціональні (неквантифіковані), вказуючи на можливість їх кількісного виміру. У свою чергу фінансові ризики поділяються ще на дві підгрупи: цінові та нецінові (за критерієм вартісної ознаки). Ціновими ризиками вчений вважає ризики, які пов'язані з можливою зміною доходності чи вартості активів і зобов'язань банку внаслідок зміни ринкових цін на фінансові та фізичні активи, що перебувають на балансі банку або обліковуються на позабалансових рахунках. Нецінові ризики визначаються можливими фінансовими втратами, які безпосередньо не пов'язані зі зміною ринкових цін активів. Це збитки внаслідок втрати активів, неповернення кредитів, банкрутства партнерів або емітентів цінних паперів [10].

Під класифікацією ризиків слід розуміти розділення ризиків на окремі групи за певними ознаками для досягнення поставленої мети. Вона створює можливості для ефективного застосування відповідних методів, прийомів управління ризиком. Існує безліч різних класифікацій банківських ризиків, які умовно можна об'єднати у такі підходи [10].

Найбільш важливі на наш погляд критерії класифікації банківських ризиків наведено у таблиці 1. Представлена класифікація банківських ризиків відображає широкий набір критеріїв поділу та різноманітність їх видів, розкриваючи різні сторони такого багатогранного поняття, як "банківський ризик".

Розглянуті критерії класифікації банківських ризиків допоможуть менеджменту банків визначити вид ризику, на який наражається банк, встановивши основні його властивості та ознаки та попередити в майбутньому можливе коло загроз, що мають ознаки дестабілізуючого характеру для діяльності банківської установи, а також забезпечити здійснення об'єктивної оцінки та вимірювання рівня ризику певної банківської операції.

Далі перейдемо до безпосередньої оцінки ризиків та фінансового ризик-менеджменту конкретної банківської установи. Для прикладу візьмемо ПАТ "Восток". Даний банк є універсальний та надає послуги як юри-

Таблиця 1. Критерії класифікації та види банківських ризиків

Критерій класифікації	Види ризику	Характеристика
Сфера виникнення	Зовнішні	Спричинені дією зовнішніх факторів таких, як політична ситуація в країні, соціально-економічне становище держави тощо
	Внутрішні	Формуються під впливом дії внутрішніх факторів, зумовлених самим банком у процесі здійснення ним операцій з клієнтами, формуванням грошових потоків тощо
Залежно від категорії ризику	Фінансові	Пов'язані з непередбаченими змінами в обсягах діяльності, рентабельності та вартості банку, структурі активів й пасивів
	Функціональні	Мають відношення до діяльності банку в цілому, а також виникають при продажу окремих банківських продуктів чи наданні фінансових послуг
	Інші щодо банку зовнішні ризики	Мають нефінансовий характер наслідків для банку, але чинники, що зумовили виникнення ризиків, пов'язані з зовнішніми факторами їх прояву
Залежно від специфіки діяльності банку	Універсальні	Коло ризиків є достатньо широким, що зумовлено значною кількістю видів банківських операцій, які впроваджуються
	Спеціалізовані	Кількість ризиків є звужена через обмеження у здійсненні певних видів банківських операцій
Джерела виникнення	Системний	Пов'язаний з загальним станом економіки країни, банківської системи та залежить від макроекономічного середовища
	Несистемний	Є індивідуальним та пов'язаним із станом контрагентів банку
Характер виникнення	Чистий	Постійно супроводжує діяльність банку і не залежать від його мотивів
	Спекулятивний	Даний вид ризику має свідомий характер виникнення та переслідує корисливу мету зі сторони суб'єкта ризику

Джерело: розроблено автором на основі [10; 1; 4; 9].

дичним, так і фізичним особам. У банку існує окремі положення та процедури, щодо управління фінансовими ризиками. Нижче зазначені основні положення фінансового ризик-менеджменту:

1. Управління ризиками Банку здійснюється стосовно фінансових ризиків, операційних та юридичних ризиків. Фінансові ризики складаються з ринкового ризику (який включає валютний ризик, ризик процентної ставки та інший ціновий ризик), кредитного ризику та ризику ліквідності. Основними цілями управління фінансовими ризиками є визначення лімітів ризику й нагляд за тим, щоб ці ліміти не перевищувалися.

2. Банк здійснює комплексне управління ризиками та їх оцінку згідно з політикою Банку, яка щороку переглядається та затверджується Правлінням. Управління операційними та юридичними ризиками має на меті забезпечення належного функціонування внутрішніх процедур та політики, що спрямовані на мінімізацію цих ризиків.

3. Функції управління ризиками виконує Спостережна рада, Правління, Комітет з управління активами та пасивами (КУАП), Кредитний комітет (операції з юридичними та фізичними особами та операції на міжбанківському ринку) та Тарифний комітет [11].

Банківська установа визначає кредитний ризик як ризик того, що одна зі сторін операції з фінансовим інструментом спричинить фінансові збитки іншій стороні внаслідок невиконання зобов'язання за договором. Кредитний ризик виникає в результаті кредитних та інших операцій Банку з контрагентами, внаслідок яких виникають фінансові активи [11].

Що ж стосується валютного ризику, то керівництво банку о визначає ліміти ризиків по валютах та загальний прийнятний рівень ризику за позиціями "овернайт" та протягом дня (контроль здійснюється щоденно). Керівництво контролює валютні позиції Банку відповідно до положень НБУ та внутрішньої політики Банку [11].

У поданій нижче таблиці наведено концентрацію валютного ризику ПАТ "Восток" станом на кінець звітного періоду (табл. 2).

Згідно із зазначеною в таблиці інформацією банк вдало здійснює управління валютним ризиком, бо чиста балансова позиція з позитивним знаком, що означає на вдалий фінансовий ризик-менеджмент.

Також здійснюється ризик-менеджмент ризику ліквідності Банку. Так, Банк має доступ до диверсифікованої бази фінансування та залучає кошти, використовуючи широкий діапазон інструментів, у тому числі депозити та внески акціонерів в капітал, що підвищує рівень гнучкості фінансування, обмежує залежність від одного джерела фінансування та знижує вартість фінансування в цілому. Керівництво прагне підтримувати рівновагу між безперебійністю та гнучкістю фінансування завдяки використанню зобов'язань з діапазоном строків погашення. Депозити клієнтів та банків, як правило, є короткостроковими, та їх більша частина погашається на вимогу. Короткостроковий характер цих депозитів підвищує ризик ліквідності Банку, тому Банк управляє цим ризиком, активно застосовуючи конкурентоспроможні тарифи та систематично проводячи моніторинг ринкових тенденцій [11].

Ризики ліквідності для банків регулюються нормативами НБУ. Так, для досліджуваного банку показники приймали наступні значення:

— норматив миттєвої ліквідності (Н4), який розраховується як відношення високоліквідних активів до зобов'язань, що погашаються на вимогу. Станом на 31 грудня 2014 року цей норматив складав 34,04% (у 2013 році — 45,14%) при встановленому НБУ значенні нормативу не менше 20% (у 2013 році — 20%);

— норматив поточної ліквідності (Н5), який розраховується як відношення ліквідних активів до зобов'язань зі строком погашення, який не перевищує 31 календарний день. Станом на 31 грудня 2014 року цей норматив складав 71,60% (у 2013 році — 84,49%) при встановленому НБУ значенні нормативу не менше 40% (у 2013 році — 40%);

— норматив довгострокової ліквідності (Н6), який розраховується як відношення ліквідних активів до зобов'язань зі строком погашення до одного року. Ста-

ном на 31 грудня 2014 року цей норматив складав 96,03% (у 2013 році — 101,42%) при встановленому НБУ значенні нормативу не менше 60% (у 2013 році — 60%) [11].

У цілому суб'єкт господарювання вдало реалізовує всі етапи ризик-менеджменту і приймає рішення. А одним із етапів прийняття рішення, як зазначає Шолойко А.С., є оцінка ризику. Науковцем визначено, що методологічна база для оцінки ризиків і прийняття рішень відносно методів, які для цього використовуються є спільною [12].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні узагальнення: 1. Ризик — це ситуація, що є наслідком або варіантом свідомо прийнятого управлінського рішення, яка може привести до матеріальних або інших втрат певного розміру. 2. Існує багато класифікацій банківських ризиків та всі вони вірні в залежності від специфіки діяльності, яку здійснює банк. 3. Успішність діяльності банку залежить від прийнятої концепції управління ризиками. 4. Досліджуваний банк ПАТ "Восток" вдало здійснює процес управління ризиками, бо на підприємстві існує чітка система фінансового ризик-менеджменту, спрямована на контроль та впровадження основних етапів ризик менеджменту. Так, вдало здійснюється управління ризиком ліквідності, кредитним та валютним ризиками.

Література:

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками [Текст] / И.А. Бланк. — К.: Ника- Центр, 2005. — 600 с.
2. Бойківська Л.І. Методи оцінок банківських ризиків / Л.І. Бойківська // Актуальні проблеми розвитку регіону. — 2009. — № 5. — С. 164—168.
3. Брітченко І.Г. Механізм оцінки й управління фінансовими ризиками підприємств: монографія / І.Г. Брітченко, Н.А. Брегін. — Донецьк, 2004. — 172 с.
4. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа [Текст]: підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с.
5. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навчальний посібник / Л.І. Донець. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 312 с.
6. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В.В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 432 с.
7. Останкова Л.А. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками: навч. посіб. / Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 256 с.
8. Партин Г.О. Ризики у сучасній банківській діяльності та шляхи їх зниження / Г.О. Партин, У.І. Путько // Науковий вісник НЛТУ України. — Вип. 21.9 — 2011. — С. 247—253.
9. Пернарівський О.В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків [Текст] / О.В. Пернарівський // Вісник Національного банку України. — 2004. — № 4. — С. 44—49.
10. Примостка Л. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. — 2004. — № 3. — С. 17—23.

Таблиця 2. Концентрація валютного ризику ПАТ "ВОСТОК" на кінець 2014 року

	На 31 грудня 2014 року			
	Монетарні фінансові активи, грн.	Монетарні фінансові зобов'язання, грн.	Похідні фінансові інструменти, грн.	Чиста балансова позиція, грн.
Українські гривні	1 897 169	1 498 564		398 605
Долари США	2 226 647	2 333 391	76 666	(30 078)
Євро	176 285	107 166	(76 698)	(7 579)
Інші	40 394	39 675		719
Всього	4 340 495	3 978 796	-32	361 667

Джерело: складено автором на основі [11].

11. Фінансовий звіт ПАТ "Восток" за 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bankvostok.com.ua/Upload/files/finance_report_2014.pdf

12. Шолойко А.С. Роль оцінки ризиків при прийнятті рішень суб'єктами господарювання / А.С. Шолойко / Збірник "Теоретичні та прикладні питання економіки". — 2015. — № 1 (30). — С. 416—422.

References:

1. Blank, Y. A. (2005), *Upravlenye fynansovymy ryskamy* [Financial risk-management], Nyka-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
 2. Boikivska, L.I. (2009), "Methods of assessments banking risks", *Aktualni problemy rozvytku rehionu*, vol. 5, pp. 164—168.
 3. Britchenko, I.H. and Brehin, N.A (2004), *Mekhanizm otsinky i upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpryemstv* [The mechanism of evaluation and management of financial risks business], Donetsk, Kyiv, Ukraine
 4. Vovchak, O. D., Rushchysyn, N. M. and Andreikivm, T. Ia.(2008), *Kredyt i bankivska sprava* [Credit and Banking], Znannia, Kyiv, Ukraine
 5. Donets, L.I. (2006), *Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiryuvannia* [Economic risks and methods of measurement], Tsentrvnavchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 6. Kovalev, V. V. (1996), *Fynansovi analiz: Upravlenye kapytalom. Vyborynvestytsyi. Analiz otchetnosti* [Financial Analysis: Money Management. The choice of investments. reporting Analysis], Fynansy y statystyka, Kyiv, Ukraine.
 7. Ostankova, L. A. and Shevchenko, N. lu. (2011), *Analiz, modeliuvannia ta upravlinnia ekonomichnymy ryzykamy* [Analysis, modeling and management of economic risk], Tsentrvchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 8. Partyn, H.O. and Putko,U.I. (2011), "Risks in modern banking activity and ways to reduce them", *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 21.9, pp. 247—253.
 9. Pernarivskiy, O. V. (2004), "Analysis, assessment and ways to reduce banking risks", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, vol. 4, pp. 44—49.
 10. Prymostka, L. (2004), " The economic risks of banking activity" *Bankivska sprava*, vol. 3, pp.17—23.
 11. The official site of bank "Vostok" (2015), "The financial report JSC "Vostok" 2014" available at: http://bankvostok.com.ua/Upload/files/finance_report_2014.pdf (Accessed 4 January 2015).
 12. Sholoiko, A.S. (2015), "The role of risk assessment in decision-making entities", *Zbirnyk "Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky"*, vol. 1, pp. 416—422.
- Стаття надійшла до редакції 12.05.2016 р.*